

X, Y ve Z KUŞAĞI ENGELLİLERİNİN TURİZME ERİŞEBİLİRLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Gülây BULGAN

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi

Pınar GÖKTAŞ

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi

ÖZET

İnsanlar doğuştan gelen bir bozukluk sebebiyle engelli olmasalar da her an doğal afetler, trafik ve iş kazaları, terör eylemleri gibi nedenler sonucunda engelli olarak hayatlarını devam ettirmek durumunda kalabilirler. Engellilerin de pozitif bir ayrımcılığa tabi tutularak toplumsal hayatta aktif olarak bulunmaları son derece önemlidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ilk kez gündeme gelen her insanın bir ülke içerisinde özgürce seyahat etme hakkının oluşu engellileri de turizm faaliyetlerinde bulunmaya teşvik etmiştir. Gittikçe artan bir ekonomik değeri olan turizm sektöründe günümüzde farklı arayışlar içerisine girilmiştir. Bu nedenle popüleritesi zamanla artan engelli turizmi turizm pastasından daha fazla pay almak isteyen her ülke için değer arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle turizm sektörü açısından önemli bir niş pazarı temsil eden engellilere yönelik turizm faaliyetlerinin gün geçtikçe daha fazla gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma ile X Y ve Z kuşağı dönemlerindeki engelli bireylerin turizm faaliyetlerinde aktif olarak bulunabilmeleri için yapılmış olan yasal düzenlemeler ışığında dönemsel karşılaştırmaları ele alınmıştır. Yapılan karşılaştırma sonrasında X kuşağı döneminde engelli turizmi ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerin yok denecek kadar az olduğu, Y kuşağı döneminde oldukça fazla olduğu Z kuşağı döneminde ise yapılan yasal düzenlemelerin etkinliğinin günümüzde de hissedildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engelli Turizmi, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı.

Jel Kodları: I12, L83

COMPARISON OF X, Y AND Z GENERATION ABOUT ACCESSIBILITY OF DISABLED TOURISM

ABSTRACT

Although people aren't due to a birth defect for disabled, such as every moment of their life as a result of natural disasters, traffic and industrial accidents, acts of terrorism, they can be disabled . Disabilities have active social life as well as being subject to positive discrimination that is extremely important. Universal Declaration of Human Rights for the first time that every human is being consists of the right to travel freely within a country, by this way people with disabilities are encouraged to engage in tourism activities. Increasingly, the economic value of different perspectives in the tourism sector have entered into today . Therefore, increasing the popularity of once disabled tourism that tourism pie has begun to supply values for any country wishing to share more. For this reason, an important niche market representing tourism activities for the disabled in terms of developing the tourism sector that seems to be more day by day. This study was discussed with XY and Z generation period in the light of periodic comparisons of legislation that have been made to enable individuals with disabilities to actively participate in tourism activities carried out in this context. Comparisons made in the period of the X generation is less concerned with the legal arrangements disabled tourism, generation Y Z during the period rather than the generation that has been found to be made of the effectiveness of legislation is felt today.

Keywords: Disabled, Disabled Tourism, Generation X, Generation Y, Generation Z.

Jel Classification: I12, L83

GİRİŞ

Dünya nüfusunun %15'i engelli bireylerden oluşmaktadır (Dünya Engellilik Raporu, 2011:1). Bireyler doğuştan ya da sonradan hastalık, afet, kaza vb. sebepler ile engelli olabilmektedir. Engellilik durumu kişinin yaşamsal faaliyetlerini kısıtlarken, kişinin sosyal yaşantısında da baş etmesi gereken bir takım zorluklar ortaya koymaktadır (Şahin, 2012:14; Aytaç, 2005:126).

Engellilik bir yaşam şekli olduğu için tüm toplumlar tarafından önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. 1970 yılından sonra engelliler ile ilgili yapılan çalışmaların sayıca arttığı gözlemlenmektedir. İkinci dünya savaşından sonra engelliler (özürlüler-sakatlar) ile ilgili yapılan çalışmalar ulusal düzeyde ve uluslararası kuruluşlar tarafından destek görmeye başlamıştır (Uygun, 2010: 5). Engelli bireylerin gereksinimleri yapılan çalışmalarla yıllar içinde eğitim hakkı, sağlıklı yaşam hakkı, sosyal yaşamdaki destek, ayrımcılığın önlenmesi, istihdam olanakları vb. olanaklar olarak ortaya konmuştur (Kaya, 2010:5-6). Bu gereksinimlerden belki de en önemlileri sosyal yaşamdaki destek ve ayrımcılığın önlenmesidir. Çünkü sosyal yaşamlarında destek gören ve kendilerini diğer sağlıklı bireylerden ayrı tutulmadığını hisseden engelli bireyler toplum içinde mutlu ve huzurlu yaşarlar. Bir engelli bireyin alışverişe çıkması, seyahate çıkması, turizm faaliyetlerinde bulunması, oldukça doğal yaşamsal gereksinimlerdir. Ancak engelli bireylerin bu gereksinimlerinin çok da önemsenmediği görülmektedir (Atak, 2008:1). Dünya 21.yüzyılı yaşarken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hala engelli bireylere karşı eşit yaşam standartlarının varlığından söz edilememektedir.

Kuşakların sınıflandırılmasıyla ilgili olarak farklı görüşler olmasına rağmen, bu çalışmada literatürde hakim olan genel kanı biçiminde değerlendirilmiş olup, 1965 ile 1979 yılları arasında doğanlar X kuşağı, 1980 ile 1999 yılları arasında doğanlar Y kuşağı ve 2000 yılından sonra doğanlar ise Z kuşağı olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005:54). Bu bağlamda kuşakların kapsadığı dönemler dikkate alındığında engellilere yönelik yapılan çalışmaların Y kuşağı döneminde, X kuşağı dönemine göre daha fazla arttığından bahsetmek mümkündür. Yapılan bu çalışma ile engelli bireylerin turizm faaliyetlerine erişebilmeleri için dünyada ve Türkiye’de X, Y ve Z kuşağındaki engellilere yönelik uygulamalar karşılaştırılmaktadır.

1. Kuşak Kavramı ve Açılımı

“Kuşak” kelimesini Türk Dil Kurumu, “İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar olan süreç içerisinde hemen hemen aynı yıllarda doğmuş, aynı dönemin koşullarını, dolayısıyla birbirine benzer problemleri, yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle sorumlu olmuş kişilerin topluluğu” olarak tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr). Literatür araştırması sırasında, kuşak konusunun çok net kesin bilgiler içermediği ve kuşakların sınıflandırılmasıyla ilgili farklı görüşlerin

olduğu gözlemlenmiştir. Kuşakların oluşumunda, o dönemde yaşanan önemli toplumsal ve politik olayların etkisi bulunmaktadır. Ancak hangi önemli olayların kişilere ya da toplumlara daha çok etki ettiği belli olmadığı için özellikle kuşak sınıflandırmalarında tarih aralıkları konusunda farklılıklar görülmektedir (Yiğit, 2010: 4-5). Araştırmacılar, araştırmalarında kuşak sınıflandırmasına değinirken, kuşak farklılıklarının farklı olaylar sonucu ortaya çıktığını belirtmekte, bu yüzden terminolojide standart bir kuşak tanımı bulunmamaktadır. Buna ilave olarak kuşak tanımıyla ilgili çeşitli yazarlar tarafından yapılan kuşak sınıflandırmalarında bir kuşağın hangi yılları kapsayacağına ilişkin görüş ayrılıkları bulunmaktadır (Reeves ve Oh, 2008: 296). Bazı kaynaklar Y kuşağı üyelerinin en erken doğum yılını 1976 olarak açıklarken (Tsui ve Hughes, 2001), diğerleri (Zhang ve Bonk, 2010; Howe ve Strauss, 2007) ise Y kuşağının başlangıç tarihini 1982 yılına kadar uzatmışlardır. Y Kuşağının bitiş tarihini ise (Yelkikalan ve Altın, 2010; Senbir, 2004) en erken 1994 ve (Howe ve Strauss, 2007) en geç 2005 yılı olarak göstermişlerdir. Araştırmada kuşakların sınıflandırılması literatürde hakim olan genel kanı biçiminde değerlendirilmiş, 1965-1979 yılları arasında doğanlar X kuşağı, 1980-1999 yılları arasında doğanlar Y kuşağı ve 2000 yılından sonra doğanlar ise Z kuşağı olarak ifade edilmiştir (Kyles, 2005: 54). Kuşakların oluşumunda, o dönemde yaşanan önemli toplumsal ve politik olayların etkisi olmuştur (Yiğit 2010: 4-5). Aşağıda kuşaklara ait özellikler belirtilmiştir:

X kuşağı 1965-1979 yılları arasını kapsamakla beraber, Amerika'da Challenger faciasının yaşanması, boşanma oranlarında artış olması, dünyada petrol krizinin çıkması, AIDS hastalığının bulunması, aya ilk adımın atılması, Susam sokağı, MTV, Game Boy, ilk şahsi bilgisayarlar ve bilgisayar oyunları bu dönemin etkili unsurlarıdır. O dönemde dünya petrol krizini yaşamakta iken Türkiye'de ise 68 kuşağı öncülüğünde üniversite olayları ve sağ-sol çatışmaları yaşanmıştır (Ceylan, 2014: 19). Merdaneli çamaşır makinesi, transistorlu radyo, bantlı teyp ve pikap X kuşağı döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kuşak teknolojiyi zorunluluktan dolayı kullanmakta olup, toplumsal meselelere karşı ise hassasiyet göstermektedir. Çalışma motivasyonları yüksek, otoriteye karşı saygılı ve kanaatkarlardır. X kuşağı kadınlarının iş hayatında aktif olmaya başlamasıyla, daha iyi yaşam koşulları için daha az çocuk sahibi olmuşlardır. Boşanma, HIV ve uyuşturucu ile tanışmışlar, bireycilik onlar için önem kazanmış ve paraya odaklanmışlardır (Mengi, 2009: 14).

Y kuşağı 1980-1999 yılları arasında doğanları kapsamakla beraber, körfez savaşı, 9/11 çalışma saatleri, refah ve kriz dönemleri, terör bu dönemin belirleyici olaylarıdır (Ceylan, 2014: 28). Terörizm ve doğal afetlerin korkunç yeni gerçekler haline geldiği ve obezite salgınının büyük endişe yarattığı bir dönemde yetişmişlerdir (Weingarten, 2009: 29). Bu zaman aralığında siyasi, ekonomik ve teknolojik değişimler önceki dönemlere göre çok daha hızlı olmuştur. Böylesine

hızlı bir değişimin olduğu ortamda yetiştikleri için hayatları genellikle hızlı, çok yönlü ve son derece yoğun olarak geçmektedir (Etlican, 2012: 6). Hayat koşullarında meydana gelen değişim ve dönüşümler, Y kuşağının diğer kuşaklara göre farklı beklenti, umut ve tercihlere sahip olmalarını beraberinde getirmiştir. Conento'nun 2011 yılında gerçekleştirdiği Türkiye'nin Y kuşağı araştırma raporuna göre Y kuşağı bireyci, başarı odaklı, idealist ve genç aile olarak dört gruba ayrılmıştır. Bu gruplar arasında "bireyci" olarak adlandırılan grup, grup büyüklüğü açısından ilk sırada yer almaktadır ve değer segmentasyonları incelendiğinde günümüzde çoğunluğu "bireyci" olan Y kuşağının aşk, enerji, eğlence, gezme, keşif, anı yaşama, yeni şeyler deneme unsurlarına önem verdikleri dikkat çekmektedir (Tufur, 2011: 36).

Z kuşağı 2000 yılı ve sonrasında doğanları kapsamakla beraber diğer kuşaklara göre en büyük farkı internetin ve teknolojinin içinde doğmuş olmalarıdır. Bireyselliğe önem veren, en yeni iletişim araçlarını kullanan, iş arkadaşlarıyla dost olmayı tercih eden, yeniliğe açık, haberleşmek için e-posta yerine sosyal medyayı kullanan, arkadaşlık ilişkilerini ise ağırlıklı olarak Facebook üzerinden yürüten, teknoloji bağımlısı ya da tutkunu olmayıp, teknolojiyi doğal yaşam standardı olarak algılayan bir kuşaktır. Temel değerleri; öğrenmek, paylaşmak ve üretmektir (Mengi, 2012). Z kuşağı, hayattan keyif alan, teknolojiyi hızlıca kavrayan, işlerini kısa zamanda ve titiz şekilde yerine getiren davranış özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bilgisayar, MP3 çalar, i-Pod, cep telefonları ve DVD oynatıcıları ile büyüyen Z kuşağı, teknolojiyi ileri derecede kullanabilmektedir (Ayhün, 2013: 102). Z kuşağı muhtemelen daha yakın tarihte yaşamış olanlara göre daha farklı aile geçmişleri olacaktır (Wellner, 2000: 63).

2. X, Y ve Z Kuşağında Engelli Turizmi

Seyahat etmeyi engelli bireyler için de bir hak olarak görmek ve seyahat imkanlarının engellilere göre şekillendirilmesini sağlamak gerekmektedir (Atak, 2008:1-2). Dünya engelli nüfusu ve bu nüfusun yaratacağı turizm pazar boyutu ele alındığında dev rakamlarla karşılaşmaktadır. Ancak engelli nüfusun %80'inin düşük gelirli ülkelerde yaşaması engellilerin turizm faaliyetlerine katılmasını engelleyen önemli bir ekonomik unsurdur (Uygun, 2010:23). ABD'deki sivil toplum örgütlerinden biri olan Engelliler için Seyahati Geliştirme Derneği'nin (SATH) 1999 yılında Florida'da düzenlediği Dünya Engelliler Seyahat Konferansı'nda ABD'deki engelli nüfusunun 50 milyona ve bu kesimin alım gücünün 175 milyar dolara ulaştığı vurgulanmaktadır. Böylelikle ekonomik ve sosyal anlamda engelli bireyler seyahat etmeye daha da yakınlaşmıştır (Atak, 2008:1). Avrupa'da ise çok kesin rakamlar bulunmasa da her 10 kişiden birinin değişik derecelerde engellilik durumunun bulunduğu bilinmektedir. Son yıllarda yapılan bir araştırmanın verilerine bakılacak olunursa, İngiliz Üniversitesi Surrey tarafından yürütülen OSSATE (One-Stop-Shop Accessible Tourism in Europe-

Avrupa'da Erişilebilir Turizm) adlı araştırmada Avrupa'da yaklaşık olarak 46 milyon fiziksel ya da zihinsel sorunu bulunan engellinin yaşadığının tespit edildiği görülmektedir. Avrupa'da yaşayan hamile kadınlar ve 65 yaş üzeri nüfus göz önüne alındığında bu rakam 130 milyon kişiye ulaşmaktadır. Dünyanın büyüyen ekonomisi Çin'de 60 milyon (çalışabilir durumda 25 milyon), Türkiye'de 8 milyon ve gelişmiş Japonya'da ise 5 milyon (18 yaşın üzerinde 3 milyon) engelli yaşamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Avrupa'da yaşayan engelli nüfusun yaklaşık yüzde 70'i seyahat etmektedir. Bu kişilerin genellikle bir ya da birkaç kişinin refakatiyle seyahat ettikleri düşünüldüğünde Avrupa'da seyahat eden potansiyel rakamın 130 milyon kişi olduğu ve bunların yaklaşık turizm harcamasının 80 milyar Avro'dan fazla olduğu belirtilmektedir. Engelliler için etkili yasal düzenlemelerin özellikle gelişmiş ülkelerde hayata geçirilmesi ve bu yasal düzenlemelerin etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte eskisine oranla çok daha fazla engelli seyahat eder hale gelmiştir. Böylece engelliler çeşitli ekonomik ve sosyal olanaklara kavuşmaya başlamıştır (<http://www.tursab.org.tr>).

İnsanlar engelli bireylerle iletişim kurmama ve kişisel temasta bulunmama eğilimindedir. Engelli bireylere karşı sergilenen önyargılı ve onları toplumdaki ayırıcı tutumlar, onların normal sosyal yaşam dışında kalmalarına neden olan önemli sosyal ve psikolojik sorunlar yaratmaktadır (Arıkan, 2002: 11-25). Engelli bireylerin diğer sağlıklı bireyler gibi sinemaya, tiyatroya, alışverişe veya bir otele gitmesi çok doğaldır. Ancak yaşanan erişilebilirlik yetersizliği, ulaşım ve konaklama imkanlarındaki yetersizliklerle birleştiğinde engelli bireyler turistik faaliyetlerde bulunma noktasında da güçlük çekmektedirler (Mülayim ve Özşahin, 2010: 1663). Engelli bireylerin yaşadıkları bu güçlükler göz önüne alınarak pek çok önlem alınmaya çalışılmış ve engelli bireylerin diğer sağlıklı bireyler gibi tatil yapabilmeleri için dünyanın farklı ülkelerinde farklı yapılanmalara gidilmiştir. Teknolojide, bilim ve elbette tıpta görülen gelişmeler engelli bireylere bakış açılarında değişimler meydana gelmesini sağlamıştır. İkinci dünya savaşından sonra engelliler (özürlüler-sakatlar) ile ilgili yapılan çalışmalar ulusal düzeyde ve uluslararası kuruluşlar tarafından destek görmeye başlamıştır (Uygun, 2010: 5). Dünya geneline bakıldığında, gelişmiş ülkeler de temel insan hak ve özgürlüklerine verilen önem doğrultusunda engellilerin toplumsal hayata daha rahat katılabilmeleri için yasal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Yapılan düzenlemeler içerisinde özellikle ABD ve İngiltere'de çıkartılan yasalar hem engellilerin toplumsal hayata uyum sağlamaları hem de turizm faaliyetlerine katılmaları açısından oldukça önemli uygulamalardır (Eryılmaz, 2010:22).

Kuşaklar dönemselsel açıdan ele alındığında X kuşağı 1965 ile 1979 yılları arasında doğanları, Y kuşağı ise 1980 ile 1999 yılları arasında doğanları ve Z Kuşağı ise 2000 yılından sonra doğanları kapsamaktadır (Kyles, 2005:54). Bu

doğrultuda aşağıda X, Y ve Z kuşağındaki engelli bireylerin turizme erişebilirliği ile ilgili yasal düzenlemeler verilmektedir.

Ulaşılabilir turizm ile ilgili ilk yasal düzenleme Birleşmiş Milletler bünyesinde 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi' de yer almaktadır. Beyanname'nin 2. maddesinde *“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname’de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.”* hükmü yer almaktadır. Bu hüküm ile ırk, renk, cinsiyet, din, dil, siyasal görüş, sosyal sınıf, diğer durumlarla ilgili herhangi bir ayırım olmadan herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu ilan edilmiştir. Ayrıca Beyanname'nin 24. maddesinde yer alan *“Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.”* ifadesi ile herkesin (engelli olsun ya da olmasın) seyahat hakkının olduğu belirtilmiştir (Resmi Gazete, 1949:16199-16200). Ancak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi yayımlandığında ulaşılabilir turizm konusunda çok farkındalık yaratıcı etkisi olmamakla birlikte daha sonraki birçok uygulama ve çalışmada öncü fikri oluşturmuştur. Örneğin 1963 yılında I. Mimari Engellerin Kaldırılması Kongresi düzenlenmiş ve bu kongrede binaların engelli bireyler için ulaşılabilir hale getirilmesi için gerekli yapılanmaya gidilmesi hususu tartışılmıştır (Mert, 1991: 446).

Birleşmiş Milletler Örgütü engelli bireyler için yasal düzenlemeler yapan ilk uluslararası kuruluşlardan birisidir. Bu yasal düzenlemeler zamanla gelişerek engelliler için yeni haklar kazandırmıştır (Uygun, 2010:18). Birleşmiş Milletler (BM), 10 Aralık 1948’de yayınladığı “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin 25. maddesi kapsamında engellilerin sağlık, eğitim ve sosyal güvenliklerinin sağlanmasını garanti altına almıştır. Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Bildirgesi’ne ek olarak X kuşağının sonlarına doğru 9 Aralık 1975’te 13 maddeden oluşan “Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi” yayınlamıştır. Bu bildirme ile engelli bireylerin toplumda uygun koşullar altında yaşamaları, üretken bireyler olarak toplumsal faaliyetlere katılmaları ve toplumun engellilere karşı yükümlülükleri irdelenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edilmiş olması ve Mimarlık alanında düzenlenen bir kongrenin olması X kuşağında yaşayan engelli bireylerin daha önceden düşünüldüğünü gösterir niteliktedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile engelli bireylerin de diğer sağlıklı bireyler gibi seyahat etmeye dolayısıyla turizm faaliyetlerinde bulunmaya hakkı olduğunun belirtilmiş olması önem arz etmektedir. Mimari Engellerin Kaldırılması ile ilgili bir kongrenin düzenlenmiş olması ise engelli bireylerin erişilebilirlik problemleri yaşadığına ve bu problemlerin öncelikle mimari (yapısal) engelleri ortadan kaldırılarak aşılabileceği görüşünün hayata geçirilmesi bakımından X kuşağı engellileri açısından önem arz etmektedir. Ancak X kuşağı

öncesinde ve X kuşağı döneminde yapılmış olan bu düzenlemelerin X kuşağı engellilerinin yaşadığı yıllarda turizm faaliyetlerinde bulunabilmeleri açısından çok etkili olduğu söylenemez.

İspanya Anayasası 31 Ekim 1978 tarihinde yapılan Kongre ve Senato Genel Kurul toplantılarında Parlamento (Cortes Generales) tarafından kabul edilmiştir. İspanya Anayasası'nın 49. maddesinde “*Kamu makamları, kendilerine gerekli olan uzman bakımı verilecek olan ve bu bölümde tüm vatandaşlara tanınan hakları kullanabilmeleri için özel koruma sağlanacak olan bedensel, duyuşsal ve zihinsel engellilerin önleyici bakımı, tedavisi, rehabilitasyonu ve toplumla bütünleşebilmesi yönünde bir politika yürütür*” ifadesi yer almaktadır (Yıldız ve Bakırcı, 2011:43). Bu madde ile İspanya'nın engelli bireyleri ne denli önemseydiği ve onların toplumla bütünleşebilmeleri için her türlü tedbirin alınacağı vurgulamaktadır. İspanya, Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler içerisinde engellilerin ekonomik hayata katılımlarına yönelik en yoğun ve etkili tedbirleri alan ülkedir.

X kuşağının sonlarına ve Y kuşağının başlarına tekabül eden bir tarih aralığında 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Beyannameğine ek olarak yayımladığı “Özürlü Hakları Bildirgesi” ve 1981 yılının uluslararası özürülüler yılı ilan edilmesinin ardından 1982 yılında “Özürlüler İçin Dünya Eylem Programı” kabul edilmesi Avrupa Birliği'nin engelli bireyler için harekete geçmesi için itici güç olmuştur.

Avrupa Konseyi tarafından 1980 ve 1990'larda çeşitli bildirgeler ve kararlar yayımlanmıştır. Örneğin; 24 Temmuz 1986 tarihinde “Avrupa Topluluğu Düzeyinde Özürülülerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı” alınmış, 1 Mayıs 1990 tarihinde Avrupa Konseyi ve Eğitim Bakanları'nın aldıkları “Özürlü Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Karar” alınmıştır. 20 Aralık 1996 tarihinde Avrupa Konseyi ve hükümet temsilcileri özürülüler için fırsat eşitliği konusunda bir karar almıştır. Aynı yıl Avrupa Komisyonu bu kapsamda “Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni Özürülülük Stratejisi 1996” başlıklı bir tebliğ yayımlamıştır. Bu tebliğ Birleşmiş Milletler'in “Özürlüler İçin Standart Kurallar”la ortaya koyduğu yaklaşımı yansıtan bir özellik taşımaktadır. Bu strateji, engellilerin toplumsal yaşamın tüm alanlarında karşılaştıkları zorlukların tanımlanması gerekliliğini ve engellilerin fırsat eşitliğinden yararlanması hususunda önlerindeki bariyerleri ortadan kaldırılmasını vurgulamaktadır (Çizel vd., 2012:17). Avrupa Birliği Sosyal Politikası'nda engelli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadele stratejisi 1999 yılına kadar yoğun bir şekilde gündeme gelmemiştir. Yapılan çalışmalarda Y kuşağı engellileri için daha çok hak tanıma ve toplumsal adaptasyona yönelik düzenlemelerle fırsat eşitliği sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Kolat, 2009:85). Bir diğer Avrupa Birliği üyesi ülke olan İngiltere'deki yasal düzenlemelere bakıldığında; 1995 yılında kabul edilen “Engelliler Ayrımcılıkla

Mücadele Yasası'nın (Disability Discrimination Act) özellikle servis sağlayıcılar ve turizm sektörü tarafından Y kuşağı engellilerine politik ve ekonomik açıdan verilen önemin artırdığı görülmektedir. Bu yasa ile engelli insanlara çekim yerleri ve konaklama işletmelerini de içererek ayrımcılık yapmak kanuna aykırı hal almıştır (Shaw ve Coles, 2004:397). İtalya'da ise engellilere yönelik yasal düzenlemeler anayasa temellerine dayanmaktadır. İtalya Anayasası engellilerin temel insan haklarından doğan haklarını garanti altına alan niteliktedir. Kişilerin sosyal ve kişisel koşullarına bakılmaksızın sahip oldukları hakları bütün vatandaşlar için eşit olduğu kabul edilmektedir. İtalya Parlamentosu 1992 yılında 104 sayılı "Engelli İnsanların Bakımı, Hakları ve Sosyal Bütünleşme Yasası" nı (Law For the Care, Social Integration and Rights of People With Disabilities) kabul etmiştir. Bu yasa ile Y kuşağı engellilerinin işten çıkarılmalarına karşı korunmaları, eşit eğitim olanaklarına sahip olmaları, halka açık kamu ve özel binaların erişilebilir olması, engellilere araç alacakları zaman vergi indirimleri, özel park yerleri, toplu taşımının erişilebilir olması gibi olanaklar sağlanmaktadır (Çizel vd., 2012:26).

Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında olan Finlandiya % 32,2'lik bir oranla engelli nüfusun enyoğun olduğu ülkedir. Bu oran ülkede engelli bireylere yönelik yasal mevzuatı diğer ülkelere göre daha da önemli kılmaktadır. Y kuşağının sonlarında 11 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen Finlandiya Anayasası'nda engellilere yönelik ayrımcılığın kabul edilemez olduğu vurgulanmaktadır. Anayasanın "Temel Hak ve Özgürlükler" başlığı altındaki "Eşitlik" bölümünde toplumda yaşayan herkesin eşit olduğu, kimseye cinsiyeti, yaşı, dili, dini, görevi, sağlık durumu veya engeli nedeniyle diğerlerinden farklı davranılmayacağı belirtilmiştir (Karan, 2009:137-142).

Amerika'da engelli bireylere yönelik mevzuatın ana çerçevesini oluşturan ve en etkili düzenleme olan "Engelli Amerikalılar Yasası" Y kuşağının sonlarına doğru 1990 yılında kabul edilmiş olup, beş temel bölümden oluşmaktadır. Yasanın birinci bölümü, işverenler tarafından yapılan ayrımcılık ile ilgili, ikinci bölümü, engellilerin kamu hizmetlerini alırken karşılaşılabilecekleri engelleri ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalarla ilgili, üçüncü bölümü ise özel ve devlete ait birimlerde engellilerin korunması ile ilgilidir. Dördüncü bölüm, işleme ve görme engelli bireyler için haberleşme olanaklarını içerirken, yasanın beşinci bölümü ise toplumun diğer alanlarında engellilere yönelik ayrımcılıkların önlenmesi ve engellilerin korunmasına yönelik uygulamaları içermektedir (Çizel vd.,2012:22). Yasanın özellikle üçüncü kısmı engelli bireylerin mal ve hizmetlere, kamu kurum ve kuruluşlarına rahatlıkla ulaşabilmelerini içermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bölümde halka açık yerlerde, restoranlarda, tiyatrolarda, bankalarda, marketlerde, alışveriş merkezlerinde, dinlenme tesislerinde ve konaklama tesislerinde engelli bir bireye karşı ayrımcılık yasaklanmaktadır (Sielschott, 2004:6).

Y kuşağının başlarında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çabalarıyla 1981 yılı "Uluslararası Özürlüler Yılı" olarak kabul edilmiş, Y kuşağının ortalarında ise (1983-1992 yılları arasında) oluşturulan on yıllık engelliler programı ve bu on yıl "Dünya Sakatlar On Yılı" olarak kabul edilmiştir. Her ülke bu dönemde engelliler için "Eylem Planı" hazırlamıştır. Birleşmiş Milletler Eylem Planı kapsamında, engellilerin sorunlarını ele almış ve bu sorunlara yönelik çözüm yolları önermiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Aralık 1993 tarihinde "Standart Kuralları" belirlemiş, bu kurallar dahilinde engelli bireylerin kişisel gelişimlerini güçlendirmeye yönelik olarak engelliler için fırsat eşitliği bağlamında çalışmalar yürütülmüştür (Akyüz, 2000:420-422). "Standart Kurallar" 22 maddeden oluşmakta ve engellilerin temel hakları ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler 20 Aralık 1989 tarihinde "Çocuk Hakları Sözleşmesi"ni de kabul etmiştir. Bu sözleşmenin 23. maddesinde engelli çocukların hakları ve bu konuda devletlerin sorumlulukları ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, engelli insanların toplumun bir parçası olduğunu kabul etmekte olan bir yapıya sahiptir (İsman, 2010:1612-1613).

Y kuşağının başlarında, 2709 sayılı 18/10/1982 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesine göre "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*". Bu ifade engelli bireylerin de herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamalarını güvence altına almıştır.

Anayasanın 42. maddesinde "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*" şeklinde düzenleme yer almaktadır. Bu madde hükmü ile engelli bireylerin eğitim hakkının engellenemeyeceğini ve gerekli özel koşulların sağlanması için gereğinin yapılacağı düzenlenmiş bulunmaktadır.

Anayasanın çalışma ile ilgili hükümlerine bakıldığında ise 49. maddede "*Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir*" savı dikkat çekmektedir. Ayrıca yapılan değişiklikle (Değişik: 3/10/2001-4709/19 md.) "*Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır*" bu hüküm ile engelli bireylerin de diğer sağlıklı bireyler gibi çalışma hakkının olduğu vurgulanmaktadır. Anayasanın yine çalışma şartları ile ilgili aldığı kararlar doğrultusunda 50. maddesinde yer alan "*Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar*" ifadesi

ile engellilerin engel durumlarına uygun işlerde istihdam edilmeleri gerektiği ve engel durumları nedeniyle özel muamele görmeleri gerekirse gerekli şartların sağlanması güvence altına alınmıştır.

Anayasada yer alan sosyal güvenlik hakkı ile ilgili kararlar incelendiğinde Anayasanın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir” şeklinde düzenleme yer almaktadır. Anayasa’nın 61. Maddesinde ise “Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur” hükmü ile engellilerin sosyal güvenlik hakları Anayasa kapsamında ele alınmış olup, topluma kazandırılmalarına yönelik tedbirler alınmıştır (Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008:3-4).

Turizmde Küresel Etik İlkeleri 27 Eylül 1999 tarihinde kabul edilmiş olup daha önceden alınan kararlara müteakiben hazırlanmıştır 1999 yılında Dünya Turizm Örgütü, “Turizmde Küresel Etik İlkeleri”ni resmi olarak kabul etmiştir. Bu İlkeler kapsamında 2. bölümde Turizmin Bireysel ve Kollektif Yönleri içerisinde “Turizm faaliyeti insan haklarının, özellikle de çocuk, yaşlı, engelli, etnik azınlıklar gibi daha savunmasız grupların bireysel haklarının gelişmesine katkı sağlamalıdır.” ifadesi yer almaktadır. Bu kararlar sırası ile 10 Aralık 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirisi; 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma; 10 Ekim 1980 tarihli, Dünya Turizmi konulu Manila Bildirisi; Dünya Turizm Örgütü’nün (UNWTO) Altıncı Genel Toplantısı’nda alınan Turizm Hakları Bildirgesi’nin (Tourism Bill of Rights) ve 26 Eylül 1985 tarihli Turizm Kaidelerinin kabul edildiği Karar; UNWTO’nun Dokuzuncu Genel Toplantısı’nda (Buenos Aires) alınan, özellikle turistlerin seyahat etmelerine olanak tanıyan ve turistlerin güvenliğine ilişkin 4 Ekim 1991 tarihli Karar; 13 Haziran 1992 tarihli, Çevre ve Gelişme konulu Rio Bildirisi; 22 Mayıs 1997 tarihli, Turizmin Sosyal Etkilerine ilişkin Manila Bildirisi; ve daha pek çok sözleşme ve toplantılarda alınan karar ve tavsiyeleri de göz önünde bulundurularak kabul edilmiştir (Turizmde Küresel Etik İlkeler, 21 Aralık 2001). Tüm bu kararlar ile dünyada engelli bireylerin seyahat hakkının bulunduğu insan hakları kapsamında bir hak olduğu kabul edilerek, gerekli yapılanma süreçleri başlatılmıştır. Bu düzenlemeler ise Y kuşağını kapsamaktadır. X kuşağına göre Y kuşağında yaşayan engelli bireylerin turizm faaliyetlerinde diğer sağlıklı bireyler gibi rahatlıkla bulunabilmeleri hususunda yapılan yasal düzenlemelerin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir.

Y kuşağının sonlarında ve Z kuşağının başlangıç yıllarında 1999’da imzalanan Avrupa Topluluğu Amsterdam Antlaşması’nın ayrımcılıkla mücadele

kapsamında olan 13. maddesinde: “Avrupa Konseyi, Komisyondan gelen öneriler doğrultusunda Avrupa Parlamentosu’nun görüşünü alarak cinsiyet, ırk ya da etnik köken, din ya da inanç, özürllük, yaş ya da cinsel tercihe dayalı olarak karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla mücadele konusunda gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2000:6). Bu hüküm 7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında Nice’de toplanan Avrupa Konseyi’nin kabul ettiği Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın 21. maddesinde, cinsiyet, ırk, etnik köken, din, engellilik durumu, yaş ve cinsel eğilime dayalı ayrımcılığın yasak olduğunun belirtilmesi ile güçlendirilmiştir. Ayrıca bu maddede Avrupa Birliği’ni kuran Anlaşmaların uygulanması kapsamında ve Avrupa Birliği Anlaşması kapsamında yer alan özel hükümler gereği milliyete dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. Temel Haklar Şartı’nın 26. maddesinde ise engelli haklarına değinilmektedir. Şartın 26. maddesinde Avrupa Birliği’nin engelli haklarını kabul ettiği ve bu haklara saygı duyduğu görülmektedir (Official Journal of the European Communities, 2000:13-14) .

Avrupa Komisyonu 12 Mayıs 2000 tarihinde “Özürlü Bireyler İçin Engelsiz bir Avrupa’ya Doğru” başlıklı bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de engelli bireylerin sosyal ve ekonomik imkanlara ulaşmalarını kısıtlayan sosyal, mimari ve tasarım engellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik kapsamlı ve bütüncül bir stratejiye vurgu yapılmaktadır. Tebliğ, engellilerle ilgili Avrupa Birliği (AB) politikalarını gözden geçirerek engelli bireylerin ulaşılabilirliğini artırmaya yönelik olarak Avrupa genelinde çaba sarf edilmesini öngörmektedir. Engelli bireyler için engelsiz Avrupa yaratmaya odaklanmış olan bu Tebliğ ile meslek edinme, eğitim, mesleki eğitim, ulaşım, iç piyasa, bilgi toplumu ve yeni teknolojilerle ilgili olarak Avrupa düzeyinde bir sinerji yaratılması amaçlanmaktadır (Commission of the European Communities, 2000:3).

Avrupa Konseyi’nin 2003 yılının “Avrupa Özürlüler Yılı” olarak belirleyen kararı ile gerçekleştirilmesi planlanan hedef ve amaçları aşağıdaki gibi saptanmıştır:

- Engellilerin hakları ile ilgili bilinç düzeyini arttırmak, ayrımcılığa karşı korunmalarını ve engellilerin haklarını tam ve eşit şartlarda kullanmalarını sağlamak;
- Avrupa’da yaşayan engellilere fırsat eşitliği sağlamak için gerekli tedbirlerin ele alınıp tartışılmalarını teşvik etmek;
- Yerel, ulusal ve Avrupa ölçeğinde gerçekleştirilmiş olumlu uygulamaların, etkin stratejilerin ve edinilmiş deneyimlerin paylaşılmasını teşvik etmek;
- İlgili tüm taraflar arasında, yani hükümetler, sosyal taraflar, sivil toplum örgütleri, sosyal hizmet kuruluşları, özel sektör, engelliler ve onların aileleri arasında işbirliğini güçlendirmek;

- Engellilik ile ilgili iletişimi geliştirmek ve engelli bireyler hakkında olumlu bir imaj oluşturulmasını teşvik etmek;
- Engellilerin farklı özellikleri ile değişik tipteki engellilik durumları hakkındaki bilinç düzeyini arttırmak;
- Engellilerin karşı karşıya kaldıkları çok yönlü ayrımcılık hakkında bilinçlendirmeyi sağlamak;
- Engelli çocuk ve gençlerin eşit öğrenim haklarının benimsenmesine özel önem vermek, böylece engellilerin tam katılmalarını teşvik etmek ve desteklemek; özel gereksinimleri olan öğrencilerin genel veya özel kurumlara ve Avrupa değişim programlarına katılmalarını geliştirmek üzere çocuk ve gençlerin eğitimi ile ilgilenen meslek kişi ve grupları arasında Avrupa çapında işbirliğini oluşturmaktır (Official Journal of the European Communities, 2001:16-17).

“Avrupa Özürlüler Yılı” kapsamında çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler 5-7 Aralık 2003 tarihinde İtalya dönem başkanlığında Roma’da gerçekleştirilen konferansta ele alınmıştır. Konferansa politikacılar, engellilerin temsilcileri, uzmanlar, akademisyenler, sosyal taraflar ve medyadan 500 kişi katılarak, hakların kullanımı ve engellilerin ulaşılabilirliği ile ilgili konular tartışılmıştır. Yapılan bu konferans ile, üye ve aday ülkeler “Avrupa Özürlüler Yılı”nın sonuçlarını ortaya koymaya ve engellilik konusunun sonraki dönemlerde de politika öncelikleri arasında yer almasını temin edilmesi gereği vurgulanmıştır (<http://www.eyh.gov.tr/tr/8412/1-4-Avrupa-Birligi-ve-OzurLuluk>).

2010 yılına kadar olan dönemi kapsayan Avrupa Komisyonu’nun “Avrupa Özürlülük Eylem Planı”, “Avrupa Özürlüler Yılı”nın başarıları ve “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifi”nin üye ülkeler tarafından etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını değerlendirmek üzerine oluşturulmuştur. Bu eylem planının üç temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, “İşte ve İstihdamda Eşit Muamele Direktifi”nin uygulanması, ikincisi ilgili topluluk politikalarına özürlülük boyutunun dahil edilmesi ve diğeri ise “Herkes İçin Ulaşılabilirliğin” iyileştirilmesidir. Bu eylem planının aşamaları Avrupa Birliği kapsamında engellilerin genel durumlarının ele alındığı ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanacak iki yıllık raporlarla desteklenecektir. 1 Aralık 2003 tarihinde toplanan Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlar Konseyi toplantısı sonucunda Avrupa Komisyonu Ayrımcılıkla Mücadele ve direktifin 2003 yılı sonuna kadar ulusal yasalarla uyumlaştırılması konularında görüş birliğine varılmıştır (Commission of the European Communities, 2003:4-7).

Avrupa Birliği üye devletlerinden bazılarındaki yasal düzenlemelere bakılacak olursa; Avrupa Birliği’nin ayrımcılığı önleyici yönetmelikleri 18 Ağustos 2006 tarihinde yürürlüğe giren “Genel Eşit Muamele Yasası” ile Almanya’da ulusal yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Almanya bu yasa

ile Avrupa Birliği'nin dört eşit muamele direktifini Alman mevzuatında uygulamaya geçirme yükümlülüğünü yerine getirmiştir (Eryılmaz, 2010:25). Almanya'da Sosyal Yasa ile engellilik hali tanımlanmakta ve engelli bireylerin iş hayatına katılmaları teşvik edilmekte, öğrenim engellisi kişilerde bu teşvikten yararlanmaktadır. Verilen hizmetler arasında danışmanlık ve aracılık, iş hayatına katılım olanaklarını geliştirme, istihdam edilme ya da serbest bir meslek edinme yönünde teşvikler olmasının yanı sıra meslek eğitiminin ve meslek içi eğitimin desteklenmesinin de olduğu görülmektedir. Almanya'da hiç kimsenin kendini toplumun dışında hissetmemesi arzu edilir. Bu yüzden ülkede rehabilitasyon hizmetleri son derece önemlidir. Bu nedenle engelleri olan veya bir sakatlık tehlikesine maruz kalan, dolayısıyla da özel yardıma ihtiyaç duyan bütün insanların rehabilitasyon ve katılım yardımına hakkı vardır. Bu hususta sakatlığın (muhtemel) nedeninin hiçbir önemi yoktur. Sosyal Yasa Dokuzuncu Kitabı: Engelli insanların katılımı ve rehabilitasyonu 1 Temmuz 2001'de yürürlüğe girmiştir. Şimdiye kadar varolan sorunlar, birden fazla sosyal yardım alanı için geçerli yönetmelikler ile birleştirilerek çözümlenmiş "Sosyal Yasa Dokuzuncu Kitabı" böylece şimdiye kadar Sosyal Yasa Birinci, Dördüncü ve Onuncu Sosyal Yasa Kitapları düzenlemelerinde olduğu gibi farklı alanlarda birden geçerlilik kazanmıştır. Bu yasa ile odaklanılan nokta, sadece engelli ya da engelli kalma olasılığıyla karşı karşıya bulunan insanlara gösterilen ilgi ve kendilerinin bakımı değil, kendilerinin isteği üzerine toplumsal yaşam katılmaları ve eşit olanaklara sahip olabilmeleri yolunda varolan engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Almanya'da önemli olan engelli ya da engelli kalma olasılığıyla karşı karşıya olan insanlar için daha iyi bir yasa mevzuatı ve daha iyi bir yaşamın sağlanabilmesidir. Dolayısıyla "Sosyal Yasa Dokuzuncu Kitabı" hükümleri bu hedefi tıbbi, mesleki ve sosyal yardım açısından hızlı, etkin, ekonomik ve kalıcı bir şekilde gerçekleştirmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu hedeften yola çıkılarak, sözkonusu yardımlar "Katılımı Sağlayan Yardımlar" başlığı altında toplanmaktadır. Ülkede engelli ve engelli kalmayla karşı karşıya bulunan insanlara, işlerini kendi kendilerine ve kendi sorumluluklarını bizzat üstlenerek belirleme olanağı verilmektedir (Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, 2008). Engellilerin sosyal yaşamlarındaki uygulamalara bakıldığında, Almanya'da çeşitli eyaletlerde görme engellilerin refakatçileriyle birlikte tatil yapabilecekleri, bölgesel örgütler tarafından yönetilen tatil köyleri olduğu görülmektedir. Bu imkanlara ilaveten bölgesel örgütlerin, yıl boyunca ilginç programlar ve seminerler düzenlediği bilinmektedir. Bazı ulusal seyahat acentaları engelliler için özel turlar organize etmektedirler. Özürlüler Spor Federasyonu, Alman Körler Federasyonu ve bölgesel örgütler tarafından görme engellilerin yapabileceği çeşitli spor etkinlikleri, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli spor yarışmaları organize edilmektedir (www.altinokta.org.tr/.../Halil_Koseler_almanyada_gorme_ozurluler.doc).

Hollanda'da birey engelli doğmuşsa doğumdan sonra kayıt altına alınmakta engelli bireyin özgüven geliştirmesi ve sosyal yaşama uyumu bakımından el-göz eşgüdümünün geliştirilmesi amacıyla mesleki çalışmalara ileri düzeyde yer verildiği görülmektedir. Özellikle okullarında mesleki çalışmaların önemsendiği bilinmektedir (Bakırcı, 2011:308-309). Hollanda'da 2003 yılında "Dezavantajlı Gruplara veya Kronik Hastalara Eşit Muamele Yasası" (Act on Equal Treatment on the Grounds of Handicap or Chronic Illness) yürürlüğe girmiştir. Böylelikle yasa ile bir bireyin engelli veya kronik hastalığı olmasından dolayı her türlü hizmeti alırken veya imkânlardan yararlanırken eşit muamele görmesi yasal güvence altına alınmış olmaktadır (www.dredf.org).

Z kuşağının başlarında 2003 yılında İsveç Parlamentosu 307 sayılı "Ayrımcılığı Engelleme Yasası"nı (Act Prohibiting Discrimination) kabul etmiştir. Bu yasadan önce 1999 yılında 132 sayılı "Çalışma Hayatında Engellilere Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası" (Law on a Ban Against Discrimination Disabled Persons in Working Life) olarak çıkarılmıştı. Yasaya göre; bireylerin etnik kökenleri, cinsel eğilimleri veya engelli olmalarından dolayı iş ve sosyal yaşamda imkân ve hizmetlerden eşit şekilde yararlanmalarının engellenemeyeceğini garanti altına alınarak, bu alanlarda bireylere karşı yapılan ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Karan, 2009:173-181).

İspanya'da 2005 yılında 1 milyon Euro başlangıç bütçesi olan "Bağımlılık Fonu" oluşturulmuştur. Bu fonda yaşlı ve engelli gruplara yaşamsal destek sağlanması amaçlanmıştır. İspanya'da 2003 yılında "Ulusal Engelli Konseyi" oluşturulmuştur. Bu Konseyin amacı sosyal ve ekonomik hayata eşit erişim sağlama hedefini toplum geneline yaymaktır. İspanya çapında engelliler ile bu kişilerin ailelerini temsil eden topluluk ve kuruluşların engellilere yönelik ulusal planlama, uygulama ve takip süreçlerine katılımlarını sağlamak konseyin temel hedefini oluşturmaktadır (Sayın, 2012:27).

Birleşmiş Milletlerin (BM) üyesi olan Türkiye'nin, BM tarafından alınan kararlara da uyması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti gerek Anayasası'nda gerekse Özürlüler Kanunu'nda aldığı kararlarla engellilere yönelik yasal uygulamaları olan bir ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 3/12/2008 tarihinde kabul edilen 5825 sayılı "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun" un 1. maddesi "*Türkiye Cumhuriyeti adına 30 Mart 2007 tarihinde New York'ta imzalanan "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" nin onaylanması uygun bulunmuştur*" hükmüne sahiptir. İlgili kanun Bakanlar Kurulu'nca yürütülecektir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008:7).

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'ye taraf olan devletler; Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilmiş olan ve insanların doğuştan sahip oldukları onuru, değeri, eşit ve devredilmez hakları dünyada özgürlüğün, adalet ve barışın temeli

olarak kabul eden ilkeleri göz önünde bulundurarak, Birleşmiş Milletler'in, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ile tanınan hak ve özgürlüklere herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın herkesin sahip olduğunu kabul ve ilan ettiğini dikkate alarak, bu bağlamda engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliğini tekrar onaylayarak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, İşkence ve Diğer İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'yi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni ve Uluslararası Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Korunması Sözleşmesi'ni göz önünde bulundurarak, engellilik durumunun, sakatlığı olan bireylerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımına mani olan tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini anımsayarak, Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallar'da yer alan ilke ve politikaların engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, plan ve programların geliştirilmesi ve değerlendirilmesine katkısını dikkate alarak, engelliliğe ilişkin konuların sürdürülebilir kalkınmayla ilgili stratejilerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmasının önemine vurgu yaparak, dünyanın her yerinde engelli bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları gerçeğinden endişe duyarak, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerde engellilerin yaşam koşullarının geliştirilmesinde uluslararası işbirliğinin öneminin farkındalığında olarak, engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri olumlu katkıları ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam katılmaya teşvik etmenin engellilerin toplumsal aidiyetlerine, toplumun insani, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına katkı sağlayacağını kabul ederek, 50 maddeden oluşan hükümleri kabul edilmiştir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008:8-10).

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 1.maddesinde sözleşmenin amacı "*Engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek*" olarak belirtilmiştir. Ayrıca Engelli kavramının tanımlandığı 1. madde de engelliler diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılmalarına mani olan uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler olarak ifade edilmektedir.

Sözleşmenin 3. maddesinde genel ilkeler yer almaktadır. Bu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

- *“Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;*
- *Ayrımcılık yapılmaması;*
- *Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;*
- *Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;*
- *Fırsat eşitliği;*
- *Erişilebilirlik;*
- *Kadın-erkek eşitliği;*
- *Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması”.*

Bu ilkeler doğrultusunda “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”nin çok genel ve kapsamlı bir biçimde engelli bireylerin her türlü gereksinimlerini sağlıklı bireylerden ayrılmaksızın görebileceklerinin garantisinin verilmekte olduğu görülmektedir. Sözleşmenin 4. maddesinde yer alan genel yükümlülükler ile sözleşmeye taraf olan devletlerin yükümlülükleri belirtilmiştir. Sözleşmenin 5. maddesinde ise ayrımcılık yapılmaması ve engelli bireylerin eşit muamele görmesi hususunda hükümlere yer verilmiştir. Sözleşmenin 6. maddesi engelli kadınlar, 7. maddesi ise engelli çocuklara dair hükümler içermektedir.

Sözleşmenin 9. maddesi erişilebilirlik konusuyla ilişkilendirilmiş olup *“Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır.”* hükmünü içermektedir.

Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler ile engelli bireylerin binalara, yollara, ulaşım araçlarına, okullara, evlere, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesislere erişebilmeleri için gerekli yapılanmaya gidileceği ve engelli bireylerin tüm bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetlere ulaşabilmeleri noktasında gerekli önlemlerin alınarak, bilgiye ulaşmalarının teşvik edileceği görülmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008:10-14).

Sözleşmenin engellilerin seyahat özgürlüğünden bahseden 18. maddesi ile engellilerin kendi ülkelerinde ya da ülkeleri dışında herhangi bir yerde özgürce seyahat edebilme hakkının olduğu vurgulanmaktadır. Bu hak ile engelli bireylerin rahatlıkla turizm faaliyetlerinde bulunabileceği anlaşılmaktadır. Yine madde 20'nin de engellilerin seyahat haklarının destekleyicisi olduğu görülmektedir.

Sözleşmenin 20. maddesinde “TarafDevletler engellilerin olanaklar çerçevesinde azami ölçüde bağımsız hareket edebilmesini sağlamak için etkin bir şekilde gerekli tüm tedbirleri alır.” ifadesi ile taraf devletlerin “engellilerin istedikleri şekilde ve zamanda ve karşılanabilir bir maliyetle hareket edebilmelerinin kolaylaştırılması; Engellilerin hareketi kolaylaştırıcı kaliteli araç ve gerece, yardımcı teknolojilere, yardım sunan insanlara ve araçlara karşılanabilir bir maliyetle erişiminin kolaylaştırılması; Engellilere ve engelli kişilerle çalışan uzman personele engellilerin hareket becerilerinin geliştirilmesi konusunda eğitim verilmesi; Harekete yardımcı araç ve gereçlerle yardımcı teknolojileri üretenlerin engellilerin her türlü ihtiyacını dikkate almaları hususunda teşvik edilmesi.” gibi tedbirleri içermektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008: 18-19). Alınacak olan bu tedbirler ile engelli bireylerin seyahat edebilmeleri kolaylaşacak ve seyahat eden engelli birey sayısı artacaktır.

Toplam 50 maddeden oluşan Sözleşmenin 24. maddesi eğitim, 25. maddesi sağlık, 27. maddesi çalışma ve istihdam, 28. maddesi yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma, 29. maddesi siyasal ve toplumsal yaşama katılım, 30. maddesi ise kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım ile ilgili hükümleri içermektedir.

Tablo1: Dünya Ülkelerinde Engelli Yasalarının Kuşaklar İtibari ile Verilmesi

Kuşaklar	Yıl	Ülke/Örgüt/ Konsey	Yasa
X Kuşağı öncesi ve X Kuşağı	1948	Birleşmiş Milletler Örgütü	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
	1978	İspanya	İspanya Anayasası
Y Kuşağı	1981	Arjantin	Engelli Koruma Sistemi Yasası
	1982	Kanada	Anayasa
	1986	Avrupa Konseyi	Avrupa Topluluğu Düzeyinde Özürlülerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı
	1989	Çin	Ulusal Kamu Yol ve Binalarına Erişebilme Standartları Yasası
	1990	Amerika Birleşik Devletleri	Engelli Amerikalılar Yasası (ADA)
	1990	Avrupa Konseyi	Özürlü Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Kararı
	1990	Çin	Çin Engelliler Yasası
	1992	Avustralya	Engelliler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası
	1992	İtalya	Engelli İnsanların Bakım, Hakları ve Sosyal Bütünleşmesi Yasası
	1995	İngiltere	Özürlüler Ayrımcılık Yasası
	1996	Avrupa Konseyi	Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni Özürlülük Stratejisi 1996
Z Kuşağı	2000	Finlandiya	Anayasa
		İspanya	Konsey Yönergesi

2001	Çin	Engellilerin Şehir Yol ve Binalara Erişebilmeleri İçin Dizayn Kurallarına İlişkin Yasa
2003	Hollanda	Dezavantajlı Gruplara veya Kronik Hastalara Eşit Muamele Yasası
2003	İsveç	Ayrımcılığı Engelleme Yasası
2004	Çin	Engelsiz Çevre İnşası ve Yönetimine İlişkin Yasa
2006	Almanya	Genel Eşit Muamele Yasası
2008	Türkiye	Özürlüler Kanunu

Kaynak: Akdeniz Üniversitesi Proje Geliştirme, Uygulama ve Araştırma Merkezi, (APGEM), 2012.

Tablo 1’den de görüleceği gibi dünyada farklı zaman aralıkları ile engellilere yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin özellikle Y kuşağı döneminde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ancak Z kuşağı dönemindeki engellilerin turizm faaliyetlerine erişebilirliklerinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmaların X ve Y kuşağına göre daha etkili olduğu ve etkilerinin günümüzde de hissedilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Tüm dünyada engellilere dair yapılan yasal düzenlemeler engelli turizminin gelişmesine katkı sağlamakta ve bu durumdan en olumlu etkilenen kuşağın Z kuşağı olduğunu gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

Bireyler hayatın her anında (hamilelik, hastalık, kaza vb.) kalıcı veya geçici olarak engellilik durumu ile karşılaşabilmektedir. Engellilik durumu ile karşılaşıldığında yalnızca engelli bireyin kendisi değil, aynı zamanda ailesi, yakın çevresi ve toplum da etkilenmektedir. Bu nedenle gerek ülkemizde ve gerekse diğer ülkelerde, politika yapıcıların ve baskı gruplarının (hükümetler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, ulusal ve uluslararası kuruluşlar ve diğer ilgi grupları) hukuksal, fiziksel ve toplumsal düzenlemelerle engelliler için pozitif ayrımcılık yapması ve bu kesimin de aynen sağlıklı bireyler gibi her türlü aktiviteye katılımının önündeki engellerin kaldırılması için özen göstermesi bir görev olmaktan öte bir gerekliliktir (Aslan ve Güneş, 2014:11). Engelli bireylerin turizm faaliyetlerinde bulunabilmeleri için; engellilerin topluma bağımsız olarak dâhil edilmesi stratejisi benimsenmekte ve engelli bireylerin saygın ve eşit muamele ile özgürce tatil yaparak toplumsal yaşama katılma haklarına erişimlerinin sağlanması hedeflenmektedir (Kaya ve Açıksözlü, 2014:16).

Bu çalışmada X, Y ve Z kuşağı dönemlerindeki engellilerin turizme erişilebilirlikleri karşılaştırılması amaçlanmış olup, özellikle 2000 yılı ve sonrasını kapsayan dönemde yani Z kuşağı döneminde yasal düzenlemelerin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yasal düzenlemeler;

X Kuşağı öncesi ve X kuşağı döneminde:

- 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyanname (Birleşmiş Milletler Örgütü)
- 1978 yılında İspanya Anayasası (İspanya)

Y Kuşağı döneminde:

- 1981 yılında Engelli Koruma Sistemi Yasası (Arjantin)
- 1982 yılında Kanada Anayasası (Kanada)
- 1986 yılında Avrupa Topluluğu Düzeyinde Özürlülerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı (Avrupa Konseyi)
- 1989 yılında Ulusal Kamu Yol ve Binalarına Erişebilme Standartları Yasası (Çin)
- 1990 yılında Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) (Amerika)
- 1990 yılında Özürlü Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Kararı (Avrupa Konseyi)
- 1990 yılında Çin Engelliler Yasası (Çin)
- 1992 yılında Engelliler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası (Avustralya)
- 1992 yılında Engelli İnsanların Bakım, Hakları ve Sosyal Bütünleşmesi Yasası (İtalya)
- 1995 yılında Özürlüler Ayrımcılık Yasası (İngiltere)
- 1996 yılında Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni Özürlülük Stratejisi 1996 (Avrupa Konseyi)
- 1999 yılında Finlandiya Anayasası (Finlandiya)

Z kuşağı döneminde:

- 2000 yılında İspanya Konsey Yönergesi (İspanya)
- 2001 yılında Engellilerin Şehir Yol ve Binalara Erişebilmeleri İçin Dizayn Kurallarına İlişkin Yasa (Çin)
- 2003 yılında Dezavantajlı Gruplara veya Kronik Hastalara Eşit Muamele Yasası (Hollanda)
- 2003 yılında Ayrımcılığı Engelleme Yasası (İsveç)
- 2004 yılında Engelsiz Çevre İnşası ve Yönetimine İlişkin Yasa (Çin)
- 2006 yılında Genel Eşit Muamele Yasası (Almanya)
- 2008 yılında Özürlüler Kanunu (Türkiye)

Bu durumda X kuşağı döneminde yaşamış olan engelli bireylerin turizm faaliyetlerinde aktif olarak bulunamadıkları görülürken, Y kuşağı döneminde yapılan yasal düzenlemelerin engellilerin daha fazla sosyalleşmelerini sağlayarak engelli bireylere verilen önemin arttırıcı etkisinin yaratıldığı ve dolayısıyla engelli bireylerin turizm faaliyetlerinde daha fazla buldukları ortaya çıkarılmıştır. Z kuşağı dönemi 2000’li yıllardan itibaren günümüze kadar devam

etmekte olan bir zaman aralığını kapsadığı için engelli turizmde oldukça önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Dünyada engelli bireylerin hareketliliğine bakılacak olursa; Avrupa Komisyonu'nun yaptırdığı bir araştırmanın bulgularına göre Avrupa'da her yıl 8 milyon engellinin en az bir kez yurtdışı seyahatine çıktığı, 15 milyon engelli Avrupalının kendi ülkesinde iç turizm faaliyetinde bulunduğu, 22 milyon engellinin de kendi ülkelerinde gününbirlik gezilere çıktığı doğrulanmaktadır. Ayrıca engellilerin büyük bölümünün en az bir refakatçi ile seyahate çıkıyor olması göz önüne alındığında Avrupa'daki bu özel seyahat pazarının 35 milyon seyahat ve 630 milyon geceleme ürettiği görülmektedir (TÜRSAB,2008). Amerika Birleşik Devlet'inde ise engelli turizm pazarının 50 milyon kişi ile turizm endüstrisi için yeni bir segmenti oluşturmakta olduğu ayrıca bu pazardan elde edilen gelirin 1998 yılında 200 milyar doları bulduğu ve 2030 yılında ise bu gelirin iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir (Burnett ve Baker, 2001: 4). Bu rakamsal değerler engelli turizm pazarının ne kadar büyük olduğunu ve engelli turizmine yönelik hizmet verecek olan destinasyonların ne kadar fazla turizm gelirlerine sahip olabileceğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla turizm sektöründen ekonomik anlamda daha fazla gelir etmek isteyen ülkelerin yeni yönelişlerinden birisinin de engelli turizmi olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz Üniversitesi Proje Geliştirme, Uygulama ve Araştırma Merkezi (APGEM) (2012).
- Antalya'da Engelli Turizminin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma.http://apgem.akdeniz.edu.tr/v2/template/content/projeler/eaet/ciktilar/kitap_engelli_son_kapali.pdf (Erişim: 28.06.2014).
- Akyüz, E. (2000), **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuk Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Ankara, İnsan Hakları Eğitim Dizisi.
- Arıkan, Ç. (2002), "Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım" **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, s. 11-25.
- Aslan E. ve Güneş, G. (2014), Avrupalı Seçkin Destinasyonlar (Eden) Kapsamında Engelsiz Şehirler ve Turizm "Ulusal Yazılı Medyada Engelsizlik Üzerine Bir Tarama", Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, **15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Avrupa Birliği'nde Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Haziran 2011 <http://www.eyh.gov.tr/tr/8541/Avrupa-Birliğinde-Ozurlulere-Yonelik-Yasal-Duzenlemeler> (Erişim tarihi: 09.04.2014).

- Atak, V. (2008), Marmaris'teki Otel İşletmelerinin Bedensel Engelli Turizmine Bakışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Ayhün, S. E. (2013), "Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 93-112.
- Aytaç, S. (2005), **İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürlüler İçin Sosyal Yaşam**, İstanbul, Sosyal Siyaset Konferansları 49. Kitap.
- Bakırcı, R. (2011), "Hollanda'da Görme Engellilere Verilmekte Olan Dijital Erişimli Bilgi Sistemi ve Türkiye'de Durum, Digital Accessible Information System for the Sight-Disabled in the Netherlands and the Situation in Turkey", **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 25, Sayı 2, s. 306-311.
- Bozok, D., Kaya, Ç. ve Açıksözlü Ö. (2014), Alanya'nın Engelli Turizmine İlişkin Durumunun Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, **15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Burnett, J. J. ve Bender, B. H. (2001), "Assessing the Travel-Related Behaviors of the Mobility-Disabled Consumer", **Journal of Travel Research**, Cilt 40, Sayı 4 s. 4-11.
- Ceylan, A. (2014), X ve Y Kuşağı Öğretmenlerinin İdeal Liderlik Algıları: Fatih İlçesi İlköğretim Okullarında Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Communication From The Commission to The Council, The European Parliament, **The Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities**, Brussels, 12.05.2000, COM(2000) 284 final.
- Commission of the European Communities, **Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, Equal Opportunities for People with Disabilities: A European Action Plan** Brussels, 30.10.2003, COM(2003) 650 final, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/raporlar/uluslararası/ab/ABmuktesebati/2003europeanactionplani.pdf (Erişim tarihi: 09.02.2014).
- Çizel, B., Sönmez, N. ve Akıncı, Z. (2012), **Antalya'da Engelli Turizminin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Yığıtlar Grup Reklam Matbaa.
- Disability Rights& Education and Defense Funds, www.dredf.org (Erişim tarihi: 13.10.2015).
- Eryılmaz, B. (2010), Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum

Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EUROSTAT (European Commission Statistics), (Avrupa Birliği İstatistik Bürosu), “Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Toplam Nüfusları, Engellilerin Nüfusa Oranları ve Engelli Sayıları”, http://www.ozida.gov.tr/guncel/bm_eng_hak.htm,

<http://www.tursab.org.tr/content/turkish/home/engelsiz/08suPazar.asp> (Erişim Tarihi: 23.10.2014).

Etlican, G. (2012), X ve Y Kuşaklarının Online Eğitim Teknolojilerine Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, İstanbul.

Howe, N. ve Strauss, W. (2007), “The Next 20 Years: How Customer and Workforce Attitudes Will Evolve”, **Harvard Business Review**, s.1-13.

İsman, H. (2010), “Özel Eğitim Hakkı”, **ÖZ-VERİ Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, s.1605-1618, 2010.

Karan, U. (2009), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları**, Mattek Ankara, Matbaacılık Basım Yayın.

Kaya, A. (2010), Isparta İlinde Engellilere Yönelik Hizmet Veren Kamu Ve Özel Eğitim Durumlarında Çalışan Meslek Gruplarında Tükenmişlik Düzeyi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kolat, S. (2009), Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Köseler, H. Almanya’da Görme Özürlüler, www.altinokta.org.tr/.../Halil_Koseler_almanyada_gorme_ozurluler.doc (Erişim tarihi: 12.02.2014).

Kuşak Kavramı, (2014),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5408f7540958c9.20724491, (Erişim Tarihi: 30.01.14).

Kyles, D., (2005), “Managing Your Multigenerational Workforce”, **Strategic Finance**, Vol: 87, No:6, s.53-55.

Mengi, Z., (2009), “BB, X, Y ve Z Kuşakları Birbirinden Çok Farklı”, <http://www.yenibiris.com/HurriyetIK/Oku.aspx?ArticleID=6730>, (Erişim Tarihi: 18.07.14).

Mengi, Z., (2012), “Z Kuşağı Geliyor”, <http://www.zeynepmengi.com/2012/06/z-kusagi-geliyor/>, (Erişim Tarihi:

30.01.14).

Sielschott, K. M. (2004), **The Americans with Disabilities Act and Accessibility Standards for the Disabled Population in the Lodging Industry**, Miami University Oxford, Ohio.

Shaws, G. ve Coles, T. (2004), “Disability, Holiday Making and the Tourism Industry in the UK: A Preliminary Survey”, **Tourism Management**, Vol: 25, No:3, s. 397-403.

Mert, G., (1991), “Özürülerin Yaşam Aktivitelerinde Mimari Engeller”, **Atatürk Üniversitesi Tıp Bülteni**, Cilt: 23, Sayı: 4, s. 445-449.

Mülayim, A. ve Özşahin, B. (2010), “Bedensel Engellilerin Konaklama Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme”, **ÖZ-VERİ Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, s.1663-1684.

Official Journal of the European Communities, Charter of Fundamental Rights of the European Union, (2000/C 364/01) http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Erişim tarihi: 09.02.2014).

Özürüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, **T.C. Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı Yayınları**, Yayın No: 43, Üçüncü Baskı Ankara, 2008.

Official Journal of the European Communities, Council Decision of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities, 2003. http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/raporlar/uluslararası/ab/ABmuktesebati/2001konsey2003avrupaozurluleryili/2001councildecisionforeuropeanyear.pdf (Erişim tarihi: 09.02.2014).

Reeves, T.C. ve Oh, E. (2008), **Generational Differences, in Handbook of Research On Educational Communications And Technology**, J.Michael Spector, M.David Merrill, Jeroen Van Merriënboer, Marcy P.Driscoll, (Eds.). 3th ed., Taylor&Francis Group, New York.

Resmi Gazete, 1949 <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7171.pdf> (Erişim tarihi: 21.10.2015).

Sayın, C., Antalya’da Engelli Turizminin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma, Ağustos, 2012. <http://apgem.akdeniz.edu.tr> (Erişim tarihi: 12.11.2013)

Senbir, H. (2004), **Z Son İnsan mı?**, İstanbul, O Kitaplar.

Şahin, H. (2012), Engelli Bireylerin Konaklama Tesislerinden Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uygun, E. (2010). “Fiziksel Engelli Ailelere sahip Bireylerin Tatil Kararlarına Fiziksel Engelli Fertlerin Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tsui, B. ve Hughes, L. Q., (2001), "Generation Next", **Advertising Age**, Vol: 72, No: 3, s.16.

Tufur, M. (2011), "**Türkiye'nin Y Kuşağı**", MediaCat Özel Eki, s. 34-36.

TURİZMDE KÜRESEL ETİK İLKELER, 21 Aralık 2001
http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CC4QFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.otiholding.com%2FKureseITurizmEtigiIlkeleri.doc&ei=pAOLU8q-J8qb0QXHhID4CQ&usg=AFQjCNEUFH8_sKaeqv6MJno6Gexew_Iyg&sig2=gsdB6LSgMaYDf6uxkTew8A&bvm=bv.61725948,d.bGE
(Erişim tarihi: 24.02.2014).

TÜRSAB(2008),<http://www.tursab.org.tr/content/turkish/home/engelsiz/08suPazar.asp> (Erişim tarihi: 13.11.2013).

Wellner, A. (2000), "**Gen Z**", American Demographics, s.60-64.

Weingarten, R.M. (2009), "Four Generations, One Workplace: A Gen X-Y Staff Nurse's View of Team Building in The Emergency Department", **Journal of Emergency Nursing**, Vol: 35, No:1, s. 27-30.

Yelkikalan, N. ve Altın, E. (2010), "Farklı Kuşakların Yönetimi", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8 Sayı:2, s.13-17.

Yıldız, A. ve Bakırcı, F. (2011), İspanya Anayasası ve İç Tüzüğü Kitabı, **Congress of Diputies Spanish Constiution and Standing Orders of the Congress of Deputies Madrid 2004**, Ankara, Sözkese Matbaası.

Yiğit, Z. (2010), X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Tutumlar Açısından İncelenmesi ve Bir Örnek Olay, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Zhang, K. ve Bonk, C. J. (2010), "Generational Learners ve e-learning Technologies", **Handbook of Research on Practices and Outcomes in e-learning: Issues and Trends**, USA: IGI-Global, s. 76-92.

